J. SLIS, 16(3): 39-54, Autumn 2024

ISSN: 2008-5222
slis.scu.ac.ir

Shahid Chamran University of Ahvaz

Journal of Studies in Library and Information Science
(*JSLIS*)

https://doi.org/10.22055/slis.2022.34477.1776

Research Paper

Presenting a model for public libraries collection development resources based on grounded theory

Sedigheh Raeisi [1], Fahimeh Babalhavaeji [2]*, Fatemeh Nooshnfard [3], Zahra Abazari [4]

1. PhD. student of Department of Knowledge and Information Science, Science and Research Branch, Islamic AZAD University, Tehran, Iran
2. Associate Professor Department of Knowledge and Information Science, Science and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran
3. Associate Professor of Knowledge and Information Science, Tehran Science, and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran
4. Associate Professor of knowledge and Information Science, North Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran

Article Info.

Received: 2024/01/30 **Accepted**: 2024/07/23

Abstract

Background and Objectives: The growing trend of increasing information in today's world has doubled the need for public libraries to pay more attention and accuracy to the resource collection process. The annual increases in the prices of books and periodicals and budget and space shortages have caused a scarcity of libraries, no matter how large they can offer the full range of library materials. Collection maintenance is one of the most important and basic tasks in libraries and means collecting materials, including information and data, based on a plan that meets users' needs. Therefore, selecting information resources is one of the most significant steps in collection development, and libraries must devote their limited financial resources to provide materials that are prospective to meet the greatest needs of their users, which require the presence of librarians. Library users are an integral part of any library. Thus, their opinions, perception, and feelings are essential in achieving the library's primary goals. In addition, public libraries are designed solely to provide free or low-cost information services to the public regardless of status, occupation, gender, or age. Public libraries are expected to play a dynamic role in the community's life. Among them are promoting reading culture, providing excellent information, creating collections relevant to local interests, and providing various services to users such as references, audio and video services, and training. Regarding the creation of collections of local interests, public libraries need to collect and make available information resources on a wide range of subjects to meet users' information needs. This is arguably the biggest challenge facing public libraries. The public library is thus special and requires special attention because it is the only type of library that has the most access. Collection development is a set of processes and activities related to reviewing information needs, selecting, preparing, and making available various information resources required by the library community, both printed and non-printed, based on a specific policy through purchase, donation, exchange, evaluation, and weeding, by performing dynamic, efficient, and up-to-date processes, as well as using the most economical methods to provide information and the possibility of users accessing information.

Methodology: The current research aims to provide a model of public library collection with a grounded theory approach. This research is of an applied type, conducted with a qualitative approach and as a grounded theory method. The studied population to reach theoretical saturation were 10 (out of 15)

experts and professors in the information science and epistemology field. The data collection tool was a semi-structured interview. The analytical method "Strauss and Corbin" was used to analyze the interviews, which included three stages of open, central, and selective coding. During the central coding phase, the main categories were identified, and after selective coding and determination of relationships, the model of resource collection in public libraries was presented. This study used the criteria of validity, verifiability, reliability, and transferability to validate the study (Creswell, 2011).

Findings: The research findings showed that 5 main categories and 15 sub-components were conceptualized as the dimensions and components of the collection model in public libraries. The five primary categories are causal conditions (structural and administrative factors, cultural and ethnic factors, and financial factors), intermediate conditions (users, librarians, and professionals' needs), and background conditions. (Space, homogeneity factors and errors in policymakers' halos, cost control that governs policy maker mindset), resource pool model strategy (user voice and equity in resources provision, education structural and financial (reflecting lack of concentration). The consequences of using the resource collection model in public libraries will lead to the satisfaction of users, officials, and librarians, increasing the productivity of the country's public libraries, as well as the popularity and reputation of this institution.

Discussion: Based on the findings, it can be concluded that it is necessary to continuously use the opinions of users and librarians, to use new information technologies, and to modify the structural rules regarding the provision of resources. In addition, to paying special attention to the provision of information-based resources. Based on the users' culture, ethnicity, and religion, it is one of the necessities of collection building in the country's public libraries.

Keywords: Collection development, Public libraries, Grounded Theory, Resource providing

***Corresponding author** **Email:** f.babalhavaeji@gmail.com

How to Cite:. Raeisi, S., Babalhavaeji, F., Nooshnfard, F. & Abazari, Z. (2024). Presenting a model for public libraries collection development resources based on grounded theory. *Journal of Studies in Library and Information Science*, *16*(3), 39-54.

فصلنامه
مطالعات کتابداری و علم اطلاعات. سال ۱۶، شماره ۳، پاییز ۱۴۰۳

مقاله پژوهشی

ارائه الگوی مجموعه‌سازی در کتابخانه‌های عمومی: با رویکرد نظریه زمینه‌ای

صدیقه رئیسی[۱]، فهیمه باب‌الحوائجی[۲*]، فاطمه نوشین‌فرد[۳]، زهرا اباذری[۴]

۱. دانشجوی دکتری علم اطلاعات و دانش‌شناسی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران
۲. دانشیار، گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران
۳. دانشیار، گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران
۴. دانشیار، گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی، واحد تهران شمال، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

اطلاعات مقاله

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۱۱/۱۰ **تاریخ پذیرش:** ۱۴۰۳/۰۵/۰۲

چکیده

هدف: روند رو به رشد افزایش اطلاعات در دنیای کنونی، لزوم توجه و دقت بیش از پیش کتابخانه‌های عمومی را به فرایند مجموعه‌سازی منابع دوچندان کرده است. افزایش سالانه قیمت کتاب‌ها و نشریات، کمبود بودجه و فضا باعث شده است که هیچ کتابخانه‌ای هرچند عظیم، قادر به فراهم‌آوری همه مواد کتابخانه‌ای نباشد. هدف پژوهش حاضر ارائه الگوی مجموعه‌سازی کتابخانه‌های عمومی با رویکرد نظریه زمینه‌ای است.

روش‌شناسی: این پژوهش از نوع کاربردی است که با رویکرد کیفی و به‌صورت روش نظریه زمینه‌ای انجام شده است. جامعه مورد مطالعه رسیدن به اشباع نظری ۱۰ نفر (از ۱۵ نفر) از خبرگان و اساتید رشته علم اطلاعات و دانش‌شناسی بودند. ابزار گردآوری داده‌ها مصاحبه نیمه‌ساختاریافته بود. جهت تحلیل مصاحبه‌ها از روش تحلیلی «استراوس و کوربین» که شامل سه مرحله کُدگذاری باز، محوری و انتخابی بود استفاده گردید. در طول مرحله کُدگذاری محوری مقوله‌های اصلی شناسایی و پس از کدگذاری انتخابی و تعیین روابط، الگوی مجموعه‌سازی منابع در کتابخانه‌های عمومی ارائه شد.

یافته‌ها: یافته‌های پژوهش نشان داد که ۵ مقوله اصلی و ۱۵ مؤلفه فرعی به‌عنوان ابعاد و مؤلفه‌های الگوی مجموعه‌سازی در کتابخانه‌های عمومی مفهوم‌سازی شد. پنج مقوله اصلی شامل شرایط علی (عوامل ساختاری و مدیریتی، فرهنگ و عوامل قومیتی و عوامل مالی)، شرایط مداخله‌گر (نیازهای کاربران، کتابداران و متخصصان)، شرایط زمینه‌ای (فضای حاکم بر ذهنیت سیاست‌گذاران، عامل یکسان‌نگری و خطای هاله‌ای سیاست‌گذاران، مدیریت هزینه)، راهبردهای الگوی مجموعه‌سازی منابع (انعکاس صدای کاربران و عدالت در تأمین منابع، آموزش و عدم تمرکز ساختاری و مالی) بود.

نتیجه‌گیری: پیامدهای استفاده از الگوی مجموعه‌سازی منابع در کتابخانه‌های عمومی منجر به رضایت کاربران، مسئولین، کتابداران، افزایش بهره‌وری نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور و همچنین محبوبیت و شهرت این نهاد خواهد شد. بر پایه یافته‌های به‌دست آمده می‌توان نتیجه گرفت که لزوم استفاده مداوم از نظرات کاربران و کتابداران، بهره‌گیری از فناوری‌های نوین اطلاعاتی، اصلاح قوانین ساختاری در رابطه با تأمین منابع در کنار توجه ویژه به فراهم‌آوری منابع مبتنی بر فرهنگ، قومیت و مذهب کاربران از جمله ضروریات مجموعه‌سازی در کتابخانه‌های عمومی کشور است.

کلیدواژه‌ها: مجموعه‌سازی، فراهم‌آوری منابع، تأمین منابع، کتابخانه‌های عمومی، نظریه زمینه‌ای، گراندد تئوری

***نویسنده مسئول:** **ایمیل:** f.babalhavaeji@gmail.com

استناد به این مقاله: رئیسی، صدیقه، باب الحوائجی، فهیمه، نوشین‌فرد، فاطمه و اباذری، زهرا (۱۴۰۳). ارائه الگوی مجموعه‌سازی در کتابخانه‌های عمومی: با رویکرد نظریه زمینه‌ای. *مطالعات کتابداری و علم اطلاعات*، *۱۶* (۳)، ۵۴-۳۹.

مقدمه و بیان مسئله

با توجه به رشد روزافزون انتشارات در سطح جهان، افزایش سالانه قیمت کتاب‌ها و نشریات، کمبود بودجه و فضا، هیچ کتابخانه‌ای هرچند عظیم، قادر به فراهم‌آوری همه مواد کتابخانه‌ای نیست، لذا کتابخانه‌ها، به‌منظور تحقق هدف‌های خود ناگزیر از داشتن مجموعه‌ای توانمندند که بتوانند پاسخگوی نیاز مراجعان باشند. مجموعه‌سازی از مهمترین و اساسی‌ترین کارها در کتابخانه‌ها و به معنای گردآوری مواد حاوی اطلاعات و داده‌ها براساس طرحی تنظیم‌شده در جهت رفع نیاز مراجعه‌کنندگان است. بنابراین انتخاب منابع اطلاعاتی از مهمترین مراحل مجموعه‌سازی است و کتابخانه‌ها باید منابع مالی محدود خود را به تهیه موادی اختصاص دهند که به احتمال زیاد، بیشترین نیاز استفاده‌کنندگان خود را برآورده سازد و آن، وجود افراد متخصص کتابدار را می‌طلبد (Anthony & Ayanlola, 2018).

کتابخانه عمومی یکی از ارکان اصلی جامعه مردم سالار است و در تغییر اوضاع و احوال جامعه نقش بسزایی دارد. کتابخانه عمومی برای آنکه بتواند به اهداف تعیین‌شده خود یعنی ارائه اطلاعات به کاربران دست یابد و جوابگوی نیازهای رو به گسترش همگان در عصر اطلاعات و ارتباطات باشد، باید سازگار با نیازهای روز باشد و خود را برای آینده‌های بهتر آماده کند (Zavareghi, 2006). کاربران کتابخانه جز اصلی هر کتابخانه به شمار می‌آیند. نظرات، دیدگاه‌ها و احساسات آن‌ها در تحقق اهداف اصلی کتابخانه بیشترین نقش را دارند. Apotiade (2002) اظهار می‌دارد که یک کتابخانه عمومی به‌طور کامل برای ارائه خدمات اطلاعاتی به عموم مردم بدون درنظر گرفتن وضعیت، شغل، جنسیت، سن طراحی شده است که این خدمات به‌صورت رایگان و یا با هزینه اندک ارائه می‌شود.طبق بیانیه یونسکو دربارهٔ کتابخانه‌های عمومی، کتابخانه عمومی که دروازه محلی به دانش‌ها است، موقعیتی اساسی برای آموزش در تمام طول عمر، تصمیم‌گیری شایسته و متکی به خود، و توسعه و پیشرفت فرهنگی را در افراد و گروه‌های جامعه فراهم می‌آورد (UNESCO, 1994). Popoola (2008) اشاره کرده که دسترسی به اطلاعات به معنی دسترسی و استفاده نیست. اطلاعات و منابع اطلاعاتی زیادی در کتابخانه‌ها موجود است که برخی از آن‌ها خوب هستند و برخی دیگر نه. افراد منابعی را که می‌خواهند، انتخاب کرده و آن‌هایی را که در راستای نیازهای اطلاعاتی‌شان نیستند، رد می‌کنند. Aina (2004) معتقد است که کاربران کتابخانه‌های عمومی از افراد بسیار تحصیل کرده و هوشمند تا افراد بی سواد، از فقیرترین و ثروتمندترین افراد، از ساکنان مناطق روستایی تا افرادی که در مناطق شهری زندگی می‌کنند و از افراد کم درآمد تا درآمد بالا را شامل می‌شوند. این به این معناست که کتابخانه عمومی برای تمام بخش‌های جامعه طراحی‌شده است. Abdulkarim (2010) اظهار می‌کند که انتظار می‌رود کتابخانه‌های عمومی نقش حیاتی در زندگی جامعه داشته باشند که برخی از آن‌ها عبارتند از: ترویج فرهنگ خواندن، ارائه اطلاعات خوب، ایجاد مجموعه‌ای مرتبط با علاقه‌های محلی و ارائه انواع خدمات مختلف به کاربران مانند؛ مرجع، خدمات صوتی و تصویری و آموزش. در رابطه با ایجاد مجموعه‌ای مرتبط با علاقه‌های محلی Opara (2008) بیان می‌کند که کتابخانه‌های عمومی باید بتوانند منابع اطلاعاتی با موضوعات مختلف را برای برطرف کردن نیاز اطلاعاتی کاربران، گردآوری کرده و در دسترس قرار دهند. این مسئله بدون شک بزرگترین چالش کتابخانه‌های عمومی است. کتابخانه عمومی به این ترتیب ویژه است و به همین دلیل سزاوار توجه خاص است زیرا تنها نوع کتابخانه‌ای است که بیشترین دسترسی را دارد (Olarongbe et al., 2013). شکوفایی و بالندگی هر کتابخانه‌ای به غنی شدن محتوای آن، یعنی به تهیه و گردآوری منابع اطلاعاتی (مجموعه‌سازی: Collection Development) مناسب و ارزنده بستگی دارد. توانایی انتخاب مناسب به‌ویژه در دوران ما که «عصر انفجار اطلاعات» نامگذاری شده است دارای اهمیت فراوانی است. در واقع انتخاب بهترین و مناسب‌ترین منابع اطلاعاتی از میان انبوه عظیم مدارک و منابع اطلاعاتی (اعم از چاپی و غیرچاپی) متناسب با بودجهٔ درنظر گرفته شده کاری بسیار مشکل است (Shahmirzadi & Fahimnia, 2009).

مجموعه‌سازی عبارت است از مجموعه فرایندها و فعالیت‌های مربوط به بررسی نیازهای اطلاعاتی، انتخاب، تهیه و دسترس پذیر کردن منابع گوناگون اطلاعاتی مورد نیاز جامعهٔ کتابخانه، اعم از چاپی و غیرچاپی بر اساس یک خط مشی معین از راه خرید، اهدا، مبادله، ارزیابی و وجین، با انجام دادن فرایندهایی پویا، کارآمد و روزآمد، همچنین به‌کارگیری اقتصادی‌ترین روش‌ها در جهت تأمین اطلاعات و امکان دستیابی کاربران به اطلاعات (Abazari & Babalhavaeji, 2018). از نظر «ریتز» مجموعه‌سازی فرایند انتخاب، سفارش، دریافت منابع برای کتابخانه یا مجموعه آرشیوی از طریق خرید، اهدا یا مبادله است که ممکن است توسط کارگزاران و ناشران خارجی یا پایگاه‌های اطلاعاتی متناسب با نیازهای کاربران با به کارگیری اقتصادی‌ترین روش انجام گیرد (Reitz, 2014). Carpenter (1989) اظهار داشت که بدون وجود خط‌مشی مجموعه‌سازی، کتابخانه تنها درگیر فراهم آوری، ارسال منابع مالی و افزودن بر تعداد کتابهاست و نه گسترش خردآمیز و منظم مجموعه. خط‌مشی مرکز توجهی برای مجموعه‌سازی فراهم می‌آورد و تعیین می‌کند که برای کدام حوزه‌های موضوعی خاص بیشتر یا کمتر تأکید شود. در انتخاب منابع اطلاعاتی بر کتابخانه‌ها علاوه بر رعایت توازن در مجموعه باید تناسب آن با نیاز جامعه استفاده‌کننده رعایت شود. مجموعهٔ خوب مجموعه‌ای است که کاربران از آن استفاده کرده و بتوانند نیازهای اطلاعاتی خود را از طریق آن رفع نموده و در عین حال از لحاظ هزینه بیشترین صرفه‌جویی را موجب می‌شود (Agharebparast, 2010). خط مشی انتخاب مواد یا خط‌مشی مجموعه‌سازی همان برنامهٔ مدون مجموعه‌سازی در کتابخانه است که در آن تمام مسائل مربوط به انتخاب مواد و در مواردی حتی مسائل مربوط به تهیهٔ مواد مشخص می‌شود. تنها با داشتن خط‌مشی مناسب است که می‌توان مجموعه‌ای متعادل به‌وجود آورد و از افزایش نامناسب آن در برخی از رشته‌ها یا عدم گسترش آن در رشته‌های دیگر جلوگیری کرد (Abazari & Babalhavaeji, 2018).

فدراسیون بین‌المللی انجمن کتابخانه‌ها ((International Federation of Library Association (IFLA) (ایفلا)، حداقل استانداردهای منابع اطلاعاتی که توسط کتابخانه‌های عمومی ارائه می‌شوند را تعیین می‌کند. منابع اطلاعاتی شامل کتب داستانی، غیرداستانی، درسی، روزنامه و مجلات، تصاویر و پوسترها، منابع صوتی و تصویری، اسباب‌بازی‌ها، صفحات فشرده و منابع بریل (IFLA, 2016). با توجه به آنچه گفته شد، هدف نهایی همه کتابخانه‌ها به‌عنوان یک سازمان خدمت‌محور، تأمین نیازهای مشتریانشان می‌باشد. بنابراین رضایت کاربران از منابع اطلاعاتی، خدمات و امکانات فراهم شده توسط کتابخانه‌ها به‌خصوص کتابخانه‌های عمومی، معدن ذوب کتابداری و اطلاع‌رسانی امروز شده است (Iwhiwhu & Okoro Dudu, 2012).

کتابخانه‌های عمومی در تلاش‌اند که با جامعه رو به رشد همگام باشند و همواره سعی دارند نقش مهمی را که بر دوش دارند به‌خوبی ایفاء کنند. کتابدارن در مجموعه‌گستری خود سعی بر آن دارند با درنظر گرفتن بودجه موجود، مجموعه‌ای متناسب با جامعه موردنظر تهیه کنند. مجموعه خوب نمی‌تواند مجموعه‌ای با کتاب‌های فراوان در هر زمینه‌ای و هر موضوعی باشد. بلکه هر کتابخانه‌ای مراجعه‌کنندگان خاص خود را دارد و باید پاسخگوی نیاز آن گروه خاص باشد. ارائه یک خط‌مشی و الگوی مدون مجموعه‌سازی که در آن تمام مسائل مربوط به برنامه‌ریزی سیاست‌های مالی، انتخاب و سفارش و تهیه منابع اطلاعاتی لحاظ شده باشد از مهمترین و اساسی‌ترین برنامه‌های مجموعه‌سازی کتابخانه‌های عمومی است. بر این اساس با توجه به نقش مهم و جایگاه خاص کتابخانه‌های عمومی در میان انواع دیگر کتابخانه‌ها و همچنین اهمیت تامین منابع اطلاعاتی این کتابخانه‌ها و ازآنجاکه تاکنون الگویی برای تامین منابع کتابخانه‌های عمومی وجود نداشته و فقدان آن بشدت احساس می‌شود، در این پژوهش به ارائه الگوی مذکور برای کتابخانه‌های عمومی وابسته به نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور پرداخته شده است.

این پژوهش با هدف ارائه الگوی مجموعه‌سازی منابع در کتابخانه‌های عمومی انجام گرفت و با این پرسش اساسی شکل گرفته است که اجزا تشکیل‌دهنده الگوی مجموعه‌سازی منابع در کتابخانه‌های عمومی وابسته به نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور کدامند؟

روش‌شناسی پژوهش

پژوهش حاضر از نظر هدف، کاربردی است که با رویکرد کیفی و به روش نظریه زمینه‌ای (گراندد تئوری) (Grounded Theory) انجام‌شده است. روش نظریه زمینه‌ای یک روش کیفی است که به‌وسیله داده‌های جمع‌آوری‌شده از زمینه، نظریه‌ای تکوین می‌یابد به‌طوری که این نظریه در سطحی وسیع، یک فرایند، عمل یا تعامل را تبیین می‌کند (Bazargan, 2010).

برخلاف روش‌های نمونه‌گیری احتمالی که در آن‌ها هدف تعمیم نتایج از یک نمونه معرف به کل جامعه مورد پژوهش است در روش‌های کیفی چنین هدفی مدنظر نیست و معیار، توصیف یا تبیین یک پدیده به مشروح‌ترین شکل ممکن است. بنابراین معیاری معرفی می‌شود که در آن رسیدن به حداکثر اطلاعات در مورد پدیده به‌عنوان نقطه پایان درنظر گرفته می‌شود. این معیار در زمینه پژوهش‌های کیفی، اشباع (Saturation) نامیده می‌شود. اشباع داده یا اشباع نظری (Theoretical Saturation) رویکردی است که در پژوهش‌های کیفی برای تعیین کفایت نمونه‌گیری مورد استفاده قرار می‌گیرد. اشباع نظری زمانی رخ می‌دهد که داده بیشتری که سبب توسعه، تعدیل، بزرگتر شدن یا اضافه شدن به تئوری موجود گردد به پژوهش وارد نشود (Ranjbr et al., 2011).

جامعه آماری پژوهش حاضر متخصصان حوزه علم اطلاعات و دانش‌شناسی بود که پدیده مورد مطالعه پژوهش یعنی مجموعه‌سازی منابع را به‌طور عمیق تجربه کرده‌اند. نمونه آماری پژوهش حاضر که به‌صورت هدفمند انتخاب شدند و مصاحبه نیمه‌ساختاریافته با آن‌ها انجام گرفت، ۱۵ نفر از متخصصان حوزه علم اطلاعات و دانش‌شناسی در ایران بودند که از این میان ۵ مصاحبه آخر به دلیل عدم وجود اطلاعات جدید و تکرار مطالب، این پژوهش با اطلاعات ۱۰ نفر از این متخصصان به اشباع نظری رسید. در جدول شماره ۱، اطلاعات جمعیت شناختی نمونه پژوهش آورده شده است.

جدول ۱. ویژگی‌های جمعیت‌شناختی مصاحبه‌شوندگان

Table 1. Demographic characteristics of the interviewees

تعداد مصاحبه‌شوندگان	جنسیت	مدرک تحصیلی	رشته تحصیلی	مرتبه علمی			
				مربی	استادیار	دانشیار	استاد تمام
6 people	مرد	دکتری تخصصی	علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی	---	---	4	2
4 people	زن	دکتری تخصصی	علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی	---	1	2	1

با استفاده از نمونه‌گیری هدفمند صورت‌گرفته در این پژوهش، داده‌های اولیه تحلیل و سپس پژوهشگر به توسعه مجموعه‌ی از کُدها و فهرست‌های از مجموعه داده‌های اولیه پرداخت تا از نمونه‌گیری نظری استفاده کند. در واقع نمونه‌گیری نظری به منظور شناسایی و پیگیری سرنخ‌ها از تحلیل، پُرکردن شکاف‌ها، شفاف کردن عدم قطعیت‌ها، چک کردن ظن و گمان‌ها و تفسیرهای آزمایشی در طول پیشرفت مطالعه استفاده شد.

در مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته که مورد استفاده پژوهش حاضر بود، پژوهش‌گر فهرستی از پرسش‌ها یا صرفاً موضوع‌های اصلی پژوهش موردنظر را تهیه می‌کند که این فهرست، «برگهٔ راهنمای مصاحبه» خوانده می‌شود. مصاحبه‌گر می‌تواند

علاوه بر آنچه در برگهٔ راهنمای مصاحبه مطرح شده است، با توجه به پاسخ‌های مصاحبه‌شونده، پرسش‌های دیگری را نیز مطرح کند و یا به تفحص در پاسخ‌های مصاحبه‌شوندگان بپردازد (Hariri, 2015).

سؤال اصلی مصاحبه «از نظر شما تأمین منابع کتابخانه‌های عمومی کشور چگونه است؟». زمان هر مصاحبه به‌طور متوسط بنا به شرایط مشارکت‌کنندگان از کمترین مصاحبه ۳۵ دقیقه تا بیشترین مصاحبه ۵۰ دقیقه بود. پس از هماهنگی‌های لازم و گرفتن وقت قبلی، مصاحبه با خبرگان علم اطلاعات و دانش‌شناسی انجام شد و مصاحبه‌ها بر روی دستگاه MP3 ضبط گردید و سپس بعد از هر مصاحبه تمام صحبت‌ها به‌صورت کلمه به کلمه و بدون کم وکاست به دقت توسط محقق بر روی کاغذ پیاده شد. تعداد افراد تحلیل‌گر داده‌ها ۳ نفر بودند که کار استخراج و دسته‌بندی داده‌ها توسط دو پژوهشگر و متخصص در این زمینه انجام شد و توسط یک متخصص دیگر نیز بررسی گردید. در قدم بعدی واحدهای معنایی تعیین گردید، سپس کدگذاری انجام شد، به این صورت که واحدها براساس مشابهت در یک طبقه قرار گرفتند و خرده‌مقولات تشکیل شد و بعد با ترکیب آن‌ها مقولات اصلی استخراج گردید.

در روش نظریه زمینه‌ای که در این پژوهش از آن استفاده گردید، گردآوری و تحلیل داده‌ها به‌صورت همزمان انجام می‌گیرد. به طوری که با گردآوری داده‌ها، همزمان تحلیل داده‌ها هم آغاز می‌شود و برای تحلیل داده‌ها از سه مرحله کدگذاری باز، محوری و انتخابی استفاده شد. در مرحله کدگذاری باز، مصاحبه‌ها مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند و کدهای اولیه و ثانویه مفاهیم گفته‌شده استخراج شدند، سپس در مرحله کدگذاری محوری به داده‌ها حالت انتزاعی داده شد و پس از آن طبقات فرعی، درونمایه‌های اصلی در قالب کُدهای انتخابی استخراج و الگوی مجموعه‌سازی منابع در کتابخانه‌های عمومی به‌دست آمد. در این پژوهش برای صحت‌سنجی (Rigour) مطالعه از معیارهای اعتبار (Verification)، تأییدپذیری (Verification)، اطمینان‌پذیری (Dependability) و انتقال‌پذیری (Transferability) (Creswell, 2010) استفاده شد. بدین گونه که برای اطمینان از معیارهای اعتبار و تأییدپذیری از بررسی مداوم داده‌ها، تحلیل داده‌ها هم زمان با جمع‌آوری آن، مرور کدهای استخراج‌شده از مصاحبه مشارکت‌کنندگان و بررسی درستی برداشت پژوهشگر از جملات مصاحبه‌شوندگان با در اختیارگذاشتن کدهای استخراجی و در نهایت سنجش دوباره داده‌های استخراجی توسط یک ناظر خارجی آشنا به تحقیقی کیفی انجام گرفت. همچنین در رابطه با قابلیت اعتماد بوده داده نیز از حسابرسی پژوهشی یعنی ثبت و گزارش دقیق مراحل و روند تحقیق به‌منظور امکان پیگیری تحقیق توسط دیگران انجام گرفت و در مرحله آخر یعنی قابلیت انتقال نیز از مشارکت‌کنندگان مختلف از نظر جنس، سن، فرهنگ و ارائه نمونه نقل قول‌های شرکت‌کنندگان استفاده شد.

یافته‌های پژوهش

با توجه به کیفی بودن پژوهش و استفاده از روش نظریه زمینه‌ای، در این قسمت نمونه‌ای از متن‌های کدگذاری‌شده در سه مرحله این روش، یعنی مرحله کُدگذاری باز برای مفهوم‌سازی و ایجاد مقوله، همچنین نمونه‌ای از متن کُدگذاری محوری (ربط مفهومی داده‌ها به همدیگر) جهت مقوله‌بندی مفاهیم و در پایان کُدگزاری انتخابی (گُزینشی) که مرحله اصلی روش زمینه‌ای است، طبقات محوری به شکل نظام‌مند به دیگر طبقه‌ها ربط و روابط آن‌ها در یک چارچوب روایت می‌شوند. در ستون کُدها علامت P نشانگر شخص (Person) مصاحبه‌شونده و S نشانه جمله (Sentence) مصاحبه‌شونده است.

جدول ۲. نمونه‌ای از متن کدگذاری‌شده یکی از مصاحبه‌شوندگان در مرحله کدگذاری باز برای مفهوم‌سازی و ایجاد مقوله

Table 2. An example of the coded text of one of the interviewees in the open coding stage for conceptualization and creating categories

	جملات (خلاصه)	کدها	مفاهیم	مقوله‌ها	ویژگی‌ها
شرایط علی	دستورالعمل‌های و رویه های متمرکز در رابطه با تأمین منابع در کشور ایران	P9S3	نداشتن اختیار در مجموعه‌سازی و تمرکز	عامل ساختاری و مدیریتی	مدیریت متمرکز/مدیریت غیرمتمرکز
شرایط علی	در کشورهای دیگر از قبیل پیشرفته کتابخانه هر ایالت و شهر برای خودشان مجموعه‌سازی می کنند	P9S1			
شرایط علی	خرید کتاب توسط نهاد کتابخانه عمومی و ارسال آن‌ها برای استان‌ها و شهرستان‌ها	P9S2			
شرایط علی	مجموعه‌سازی منابع در کشور ایران بدون توجه به ویژگی‌های فرهنگی، قومیتی و جغرافیایی	P9S4	عدم توجه به نیازها در سطح فردی و خرده فرهنگ‌ها	فرهنگ و عوامل قومیتی	تنوع فرهنگی/عدم تنوع فرهنگی
شرایط علی	درنظر نگرفتن نیازهای کاربران و کتابداران در رابطه با تأمین منابع	P9S5			
شرایط علی	اختصاص بودجه در سطح ملی به تأمین منابع	P9S1	بودجه دولتی و متمرکز	عامل مالی	تأمین اعتبار متمرکز/تأمین اعتبار غیرمتمرکز
عامل زمینه‌ای	نبود رویکرد علمی و سیستماتیک (از قبیل نیازسنجی) در تأمین منابع	P9S2	عدم تمایل به نیازسنجی عمومی	یکسان‌نگری و خطای هاله‌ای سیاست‌گذاران	اعتقاد به نیازسنجی/فقدان اعتقاد به نیازسنجی
عامل زمینه‌ای	خرید کتاب به‌صورت یکجا توسط نهاد به منظور تخفیف بیشتر	P9S6	سودمندی خرید یکجا	مدیریت هزینه	صرفه‌جویی عاقلانه/ صرفه‌جویی غیرعاقلانه
شرایط مداخله‌گر	ارتباط با ناشران مختلف در رابطه با دستیابی به منابع مختلف و متنوع	P9S3	بازیگری در عرصه تأمین منابع	تعامل با ناشران	تعاملات سودمند/تعاملات غیرسودمند
راهبرد	عدالت در تأمین و توزیع منابع در مناطق جغرافیایی مختلف کشور	P9S4	عدالت توزیعی	عدالت در تأمین منابع	درنظر گرفتن سطوح مختلف/درنظر گرفتن سطوح خاص
راهبرد	ارتقاء آگاهی عموم مردم در رابطه با کتابخانه‌های عمومی، کارکرد، نقش و رسالت آن‌ها	P9S5	آموزش	آموزش	جامعه آگاه/ جامعه دارای آگاهی اندک
شرایط مداخله‌گر	واگذاری مدیریت و تأمین منابع کتابخانه‌های عمومی به سازمان‌های نیمه دولتی و مردم نهاد	P9S7	درگیری/ اشتیاق و مشارکت گروها و اقشار جامعه	نیازهای متخصصین، کتابداران و کاربران	تنوع نیازها/نیازهای خاص
پیامدها	استفاده از رویه‌های که منجر به استقبال کاربران و مراجعان از کتابخانه‌های عمومی	P9S6	ارتقاء جایگاه کتابخانه‌های عمومی در جامعه	محبوبیت سازمانی	نهاد مشهور و محبوب/نهاد مهجور و غیرمحبوب

پس از گذر از مرحله کُدگذاری باز، در مرحله کُدگذاری محوری مقوله‌های به‌دست آمده از مرحله قبل به‌هم ربط داده شدند تا فهم و درک دقیق‌تری از مسئله پژوهش یعنی مجموعه‌سازی منابع در کتابخانه‌های عمومی به‌دست آمد. در مرحله کُدگذاری محوری برخی از مفاهیم کُدگذاری باز به‌عنوان محوریت ارتباط بین سایر مقوله‌ها تعیین و سایر مقوله‌ها، به‌عنوان

شرایط علی، عوامل زمینه‌ای، مداخله‌گر و پیامدها نسبت به راهبرد اصلی ارتباط داده می‌شوند. نمونه‌ای از کُدگذاری محوری پژوهش حاضر در جدول شماره ۳ آورده شده است.

جدول ۳. کدگذاری باز و محوری مصاحبه‌شدگان

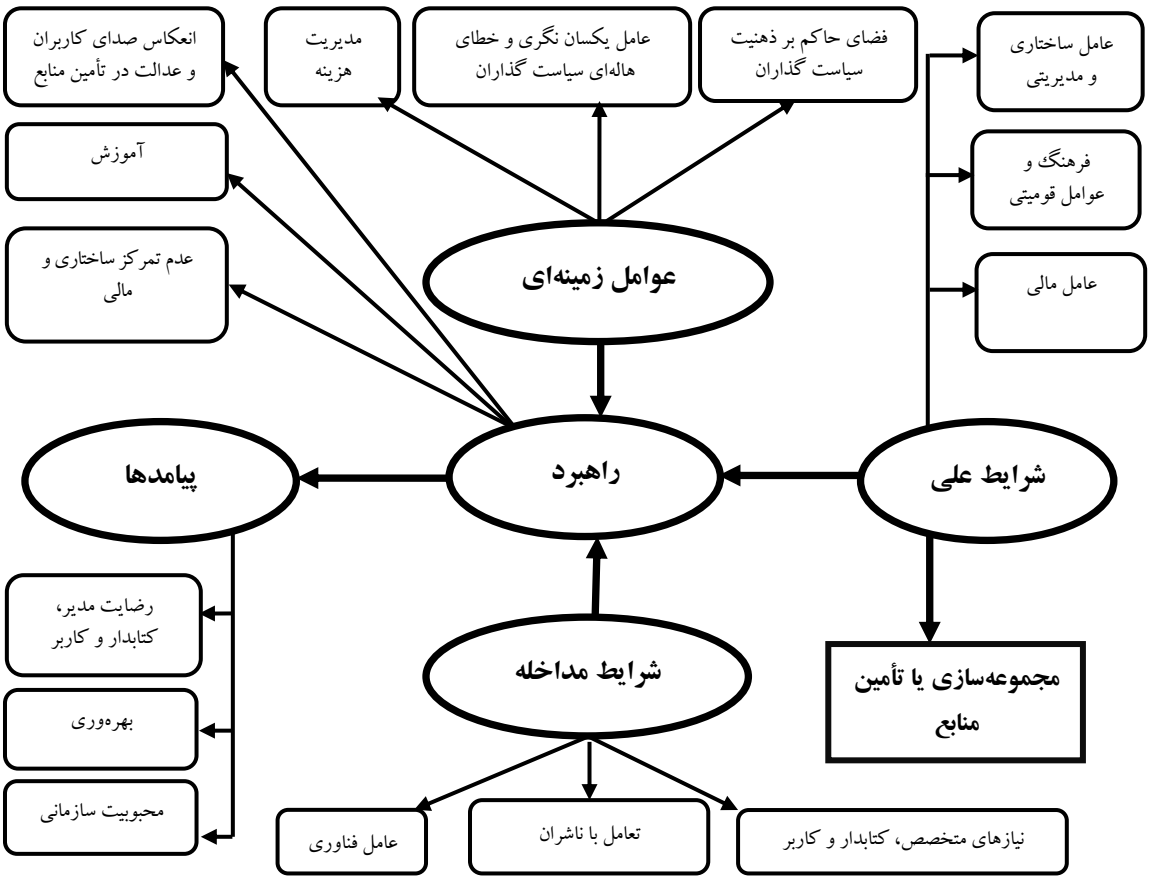
Table 3. Open and central coding of interviewees

ویژگی‌ها	مقوله‌ها	مفاهیم	کُدها	جملات (خلاصه)	اجزای نظریه زمینه‌ای
مدیریت متمرکز/مدیریت غیرمتمرکز	عامل ساختاری و مدیریتی	نداشتن اختیار در مجموعه‌سازی و تمرکز	P1S1	نداشتن اختیار درزمینه مجموعه‌سازی درسطح استان و شهرستان و ...	راهبرد
			P7S2	آیین نامه و دستورالعمل‌های متمرکز	راهبرد
			P1S2	در کشورهای دیگر از قبیل استرالیا، فلاند، نروژ، آمریکا و انگلیس کتابخانه هر ایالت و شهر برای خودشان مجموعه‌سازی می‌کنند	راهبرد
			P9S2	خرید کتاب توسط نهاد کتابخانه عمومی و ارسال آن‌ها برای استان‌ها و شهرستان‌ها	راهبرد
تنوع فرهنگی/عدم تنوع فرهنگی	فرهنگ و عوامل قومیتی	عدم توجه به نیازها در سطح فردی و خرده‌فرهنگ‌ها	P2S1	عدم توجه به ویژگی‌های فرهنگی، قومیتی و جغرافیایی در مجموعه‌سازی	شرایط علی
			P8S1	تجویز یک نسخه واحد در تأمین منابع برای کل کشور	شرایط علی
			P9S5	درنظر نگرفتن نیازهای کاربران و کتابداران در رابطه با تأمین منابع	شرایط علی
تأمین اعتبار و متمرکز/ تأمین اعتبار غیرمتمرکز	عامل مالی	بودجه دولتی و متمرکز	P8S3	بودجه و هزینه کرد در سطح ستاد	شرایط علی
			P5S4	بودجه تأمین منابع کاملاً وابسته به بودجه دولتی است	شرایط علی
			P9S1	اختصاص بودجه در سطح ملی به تأمین منابع	شرایط علی
سیاست‌های یکجانبه/سیاست‌های همه‌جانبه	فضای حاکم بر ذهنیت سیاست‌گذاران	عدم تمایل به قوانین متناسب با سطوح مختلف جامعه	P3S1	بی‌توجهی به لایه‌های هنجارها و ارزش‌ها در جامعه	عامل زمینه‌ای
			P8S2	عدم تناسب دستورالعمل‌ها و آیین نامه‌ها با دیدگاه‌های بومی و محلی	عامل زمینه‌ای
			P10S4	عدم توجه به اقلیت‌های قومی، دینی و مذهبی در تأمین منابع	عامل زمینه‌ای
			P9S2	نبود رویکرد علمی و سیستماتیک (از قبیل نیازسنجی) در تأمین منابع	عامل زمینه‌ای
		فقدان چندبعدی نگری	P4S3	تأمین منابع براساس فرهنگ کانونی و مرکز	عامل زمینه‌ای
			P10S5	در تأمین منابع و مجموعه‌سازی توجه به فرهنگ‌ها مختلف باید درنظر گرفته شود	عامل زمینه‌ای
صرفه‌جویی عاقلانه/صرفه‌جویی غیرعاقلانه	مدیریت هزینه	سودمندی خرید یکجا	P6S2	با تأمین منابع متمرکز تخفیف بیشتری عاید نهاد می‌شود	عامل زمینه‌ای
			P3S3	قربانی کردن نیازها جهت صرفه‌جویی غیرعاقلانه	عامل زمینه‌ای
تنوع نیازها/ نیازهای خاص	نیازهای متخصصین، کتابداران و کاربران	نیازهای خبرگان علم اطلاعات و دانش‌شناسی	P3S6	مطالبات متخصصین موضوعی	شرایط مداخله‌گر
		نیازهای کتابداران	P4S1	مطالبات کتابداران و عوامل اجرایی به‌عنوان واسط بین سیاست‌گذاران بالا دستی و مراجعان	شرایط مداخله‌گر
		نیازهای کاربران	P2S6	مطالبات مراجعه کنندگان و کاربران با احساسات بومی، محلی و جغرافیایی مختلف	شرایط مداخله‌گر
تعاملات سودمند/تعاملات غیرسودمند	تعامل با ناشران	بازیگری در عرصه تأمین منابع	P3S1	نقش ناشران در زنجیره تأمین منابع	شرایط مداخله‌گر
			P9S3	ارتباط با ناشران مختلف در رابطه با دستیابی به منابع مختلف و متنوع	شرایط مداخله‌گر
	عامل فناوری		P4S5	ایجاد کتابخانه‌های دیجیتال جهت شناسایی نیازهای کاربران	شرایط مداخله‌گر

ویژگی‌ها	مقوله‌ها	مفاهیم	کُدها	جملات (خلاصه)	اجزای نظریه زمینه‌ای
مجموعه‌سازی مدرن/مجموعه‌سازی سنتی		مجموعه‌سازی الکترونیکی	P4S5	استفاده از شبکه‌های اجتماعی جهت شناسایی نیازهای کاربران	شرایط مداخله‌گر
			P10S6	توجه به فناوری‌های نوین در تأمین منابع و مجموعه‌سازی	شرایط مداخله‌گر
توجه به نیازهای جامعه/عدم توجه به نیازهای جامعه	انعکاس صدای کاربران و عدالت در تأمین منابع	نیازسنجی	P6S3	نیاز سنجی عمومی (برای کاربران بالقوه) و نیاز سنجی مبتنی بر مشتری (برای کاربران بالفعل)	راهبرد
		عدالت توزیعی	P8S1	روش‌های تصمیم‌گیری عادلانه و منصافانه	راهبرد
			P9S4	عدالت در تأمین و توزیع منابع در مناطق جغرافیایی مختلف کشور	راهبرد
جامعه آگاه/جامعه دارای آگاهی اندک	آموزش	آموزش	P5S2	ارتقاء دانش در سطح جامعه در رابطه با کتابخانه‌های عمومی و ماهیت و رسالت آن‌ها	راهبرد
			P9S5	ارتقاء آگاهی عموم مردم در رابطه با کتابخانه‌های عمومی، کارکرد، نقش و رسالت آن‌ها	راهبرد
اعتقاد به استراتژی جذب اعتبار/فقدان اعتقاد به استراتژی جذب اعتبار	عدم تمرکز ساختاری و مالی	درگیری/اشتیاق و مشارکت گروها و اقشار جامعه	P4S6	جلب مشارکت سازمان‌های مردم نهاد و غیردولتی جهت کسب بودجه	راهبرد
			P9S8	واگذاری مدیریت و تأمین منابع کتابخانه‌های عمومی به سازمان‌های نیمه‌دولتی و سازمان‌های مردم نهاد	راهبرد
		انتقال تصمیم‌گیری تأمین منابع از ستاد به استان‌ها و شهرستان‌ها	P7S4	مهمترین آسیب در رابطه با تأمین منابع در کشور تمرکز مجموعه‌سازی است	راهبرد
			P10S2	تمرکز در مجموعه‌سازی مهمترین چالش کشور ما در تأمین منابع است	راهبرد
رضایت‌بخشی/عدم رضایت‌بخشی	رضایت مدیر، کتابدار و کاربر	رضایت مدیریت	P1S6	مدیریت اثربخش	پیامدها
		توجه به خواسته های کتابداران	P2S2	درگیری/اشتیاق کتابداران در رابطه با تأمین منابع	پیامدها
		تمرکز بر کاربران	P3S6	احترام قائل شدن به نیاز های کاربران کتابخانه‌های عمومی	پیامدها
اولویت اهداف نیازسنجی/عدم اولویت اهداف نیازسنجی	بهره‌وری	اثربخشی، کیفیت و کارایی کتابخانه‌های عمومی	P5S1	دست یابی به اهداف موردنظر تعیین‌شده که از دل نیازسنجی عمومی و مبتنی بر کاربران استخراج شده است	پیامدها
			P10S7	زمانی که تأمین منابع براساس نیازسنجی است میزان مشارکت کتابداران و کاربران و دیگر ذینفعان بیشتر است در نتیجه میزان دست‌یابی به اهداف نیز افزایش می‌یابد	پیامدها
نهاد مشهور و محبوب/نهاد مهجور و غیرمحبوب	محبوبیت سازمانی	ارتقاء جایگاه کتابخانه‌های عمومی در جامعه	P7S4	استقبال کاربران و مراجعان از کتابخانه‌های عمومی	پیامدها
			P9S6	استفاده از رویه‌های که منجر به استقبال کاربران و مراجعان از کتابخانه‌های عمومی	پیامدها

پس از ربط مفاهیم در مرحله کُدگذاری محوری و تعیین پدیده‌محوری، در مرحله کُدگذاری انتخابی، ابتداد مقوله‌های فرعی به‌دست آمده یکپارچه‌سازی شدند که با انجام این کار ۱۵ مقوله فرعی در سه راهبرد (درون‌مایه یا طبقه) اصلی مشخص و تعیین شدند. سپس ارتباط میان مقوله‌های استخری با استفاده از تحلیل «استراوس و کوربین» (Strauss & Corbin's analysis) بیان گردید و الگوی به‌دست آمده پژوهش در رابطه با مجموعه‌سازی منابع در نمودار شماره ۱ آورده شد.

با توجه به نمودار شماره ۱ که در زیر آورده شده است، درون مایه‌های اصلی الگوی مجموعه‌سازی منابع در کتابخانه‌های عمومی عبارتند از: عوامل ساختاری و مدیریتی، عوامل فرهنگی و قومیتی، و عوامل مالی (شرایط علی)، فضای حاکم بر ذهنیت سیاست‌گذاران، عامل یکسان‌نگری و خطای هاله‌ای سیاست‌گذاران امر مجموعه‌سازی، مدیریت هزینه (عوامل زمینه‌ای)، انعکاس صدای کاربران و عدالت در تأمین منابع، آموزش و عدم تمرکز ساختاری و مالی (راهبردهای مجموعه‌سازی)، نیازهای متخصص، کتابدار و کاربر، تعامل با ناشران، عامل فناوری (شرایط مداخله‌گر)، رضایت مدیر، کتابدار و کاربر، بهره‌وری و محبوبیت سازمانی (پیامدهای مجموعه‌سازی) هستند.

نمودار ۱. الگوی مجموعه‌سازی منابع کتابخانه‌های عمومی وابسته به نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور

Chart 1. The pattern of collection of resources of public libraries affiliated to the institution of public libraries of the country

نظریه‌پردازی پژوهش

با توجه به نتایج به‌دست آمده از مصاحبه با خبرگان رشته علم اطلاعات و دانش‌شناسی، مصاحبه‌شوندگان شرایط علی را توضیح دادند که زمینه یک مجموعه‌سازی متناسب با اهداف و نقش کتابخانه‌های عمومی کشور را جهت بهبود وضعیت مجموعه‌سازی در کتابخانه‌های مذکور ایجاد می‌کند. مصاحبه‌شوندگان شرایط علی بیان‌کننده وضعیت فعلی مجموعه‌سازی منابع در کتابخانه عمومی را، «عوامل ساختاری و مدیریتی» موجود در کتابخانه‌های عمومی، «عوامل فرهنگی و قومیتی» مجموعه کاربران این کتابخانه‌ها و «عوامل مالی» مطرح کردند. اکثر مشارکت‌کنندگان در مصاحبه اهمیت خاصی برای عوامل فرهنگی و قومیتی در مجموعه‌سازی منابع در کتابخانه قائل بودند، مثلاً یکی از مصاحبه‌شوندگان اظهار داشت که "در هنگام انتخاب

کتاب، متاسفانه به ویژگی‌های فرهنگی، قومیتی و مذهبی و جغرافیایی مناطق مختلف کشور توجهی نمی‌شود. مثلاً کتابی که برای کتابخانه‌های تهران انتخاب می‌شود را برای هم‌وطنان بلوچ ما و یا عرب ما و یا کُرد و لُر می‌فرستند و در این بین به مسائل قومیتی و مذهبی آنها هیچ توجهی نمی‌شود."

علاوه بر شرایط علی، عواملی هستند که از آن‌ها به‌عنوان عوامل زمینه‌ای پژوهش نام برده می‌شود که بر روی مجموعه‌سازی منابع در کتابخانه‌های عمومی تأثیرگذار هستند. این شرایط هم به ماهیت و هم به شرایط بیرونی مجموعه‌سازی در کتابخانه‌های عمومی مربوط هستند. از نظر مصاحبه‌شوندگان عواملی همچون «فضای حاکم بر ذهنیت سیاست‌گذاران»، «عامل یکسان‌نگری و خطای هاله‌ای سیاست‌گذاران» و «مدیریت هزینه» از جمله عوامل زمینه‌ای تشخیص داده شده در مجموعه‌سازی منابع کتابخانه‌های عمومی بودند. به‌طور مثال یکی از مصاحبه‌شوندگان اظهار داشت که "فرآیند مجموعه‌سازی در روال نهاد کتابخانه‌های عمومی براساس اصول علمی تعریف نشده است و انجام آن به‌صورت مستقل در کتابخانه‌های عمومی استان‌ها لازم و ضروری است. از طرف دیگر به علت نداشتن خط‌مشی مجموعه‌گستری و به‌طبع آن ناشناخته ماندن انواع منابع اطلاعاتی و آموزشی برای کتابخانه‌ها، سطح شناخت از منابع در بسیاری از قسمت‌های کشور در حدی است که ارسال می‌شود".

عوامل شناخته‌شده دیگر در الگوی مجموعه‌سازی منابع در کتابخانه‌های عمومی کشور که از آنها به‌عنوان شرایط مداخله‌گر می‌توان نام برد عبارتند از «نیازهای متخصص، کتابدار و کاربر»، «تعامل با ناشران»، «عامل فناوری» نام برد. شرایط مداخله‌گر به شرایط بیرونی مجموعه‌سازی در کتابخانه‌های عمومی بیشتر مرتبط هستند. یکی از مصاحبه‌شوندگان اظهار می‌کند که "نهاد کتابخانه‌های عمومی برای اینکه بتواند به بقای خود ادامه دهد باید نیازهای اطلاعاتی کاربران بالفعل و بالقوه را مدنظر قرار دهد. برای این منظور باید از نظرهای کتابداران، مراجعان و متخصصان موضوعی استفاده کند. به این صورت که با توجه به ارتباط مستقیم کتابدار با جامعه هدف، آشنایی بهتری با سلیقه‌ها و علایق آن‌ها دارد. با نظرخواهی از مراجعان به‌صورت شفاهی، اینترنتی، و کتبی استفاده از متخصصان موضوعی در سطح شهر، استان، منطقه جغرافیایی و ملی. که به این صورت نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور نیازها و احساسات بومی، محلی و جغرافیایی مختلف را مدنظر قرار می‌دهد."

در نهایت نتایج حاصل از مصاحبه با خبرگان علم اطلاعات و دانش‌شناسی در رابطه با مجموعه‌سازی منابع در کتابخانه‌های عمومی وابسته به نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور حاکی از وجود سه راهبرد کُلی «انعکاس صدای کاربران و عدالت در تأمین منابع»، «آموزش» و «عدم تمرکز ساختاری و مالی» در نهاد کتابخانه های عمومی کشور بود. شرح هر یک از این راهبردها در ذیل آورده شده است.

۱-انعکاس صدای کاربران و عدالت در تأمین منابع: یکی از اهداف اصلی وجودی کتابخانه‌های عمومی همانا فراهم آوردن منابع مورد نیاز کاربران در راستای تقویت ترویج فرهنگ کتابخوانی عموم مردم هست. بدون شک کتابخانه‌های عمومی چنانچه خدمات آن‌ها به‌طور کُلی به‌خصوص در تأمین منابع الکترونیکی و غیرالکترونیکی، منعکس‌کننده نیازهای اطلاعاتی آن‌ها نباشد، نمی‌تواند رضایت کاربران خود را به همراه داشته باشد. علاوه بر این تأکید ویژه بر تأمین منابع کتابی و غیرکتابی قشری از جامعه چه از لحاظ مذهبی و چه از لحاظ قومی و فرهنگی و رها کردن دیگر اقشار جامعه و کم اهمیت جلوه دادن آن‌ها در تأمین منابع می‌تواند پیامدهای نامطلوبی در میزان رضایت و استفاده از کتابخانه‌های عمومی را در پی داشته باشد. بدون شک عدم توجه به نیازهای اقشار مختلف مذهبی و قوی و فرهنگی مخاطبان کتابخانه‌های عمومی در سرتاسر کشور و یا کم توجهی به نیازهای اطلاعاتی آن‌ها در درازمدت عدم محبوبیت و رضایت‌مندی کتابخانه‌های عمومی کشور را در پی خواهد داشت. پس با نیازسنجی اطلاعاتی دقیق کاربران کتابخانه‌های عمومی و اتخاذ روش‌های تصمیم‌گیری عادلانه و منصفانه و همچنین عدالت در تأمین و توزیع منابع در مناطق جغرافیایی مختلف کشور تا حد زیادی می‌تواند کتابخانه‌های عمومی کشور را در انعکاس صدای کاربران و عدالت در تأمین منابع یاری رساند.

یکی از مصاحبه‌شوندگان در رابطه با اهمیت توجه به نیازهای کاربران و نیازسنجی اطلاعات آن‌ها جهت تأمین منابع کتابی و الکترونیکی اظهار داشت که "کتابخانه برای ارضای نیازهای اطلاعاتی کاربران به‌وجود می‌آید درنتیجه فرایند مجموعه‌سازی، نیاز کاربر است. نیازسنجی در فرایند تأمین منابع رکن بسیار مهم و اساسی است. در نیازسنجی باید به نیازهای بالقوه و بالفعل کاربران توجه شود. ازآنجاکه جامعه‌ی استفاده‌کننده کتابخانه‌های عمومی طیف گسترده‌ای از افراد جامعه است در نتیجه باید به نیازسنجی عمومی (برای کاربران بالقوه) و نیازسنجی مبتنی بر هدف (برای کاربران بالفعل) توجه کرد تا مجموعه کتابخانه از کیفیت خوبی برخوردار باشد."

۲-آموزش: اهمیت و توجه کردن به ارتقاء سطح سواد در عامه مردم یکی از ویژگی‌های اصلی کتابخانه‌های عمومی است، اطلاع‌رسانی و انجام تبلیغات گسترده در این رابطه به شیوه‌های مختلف، بدون شک باعث افزایش سطح آگاهی عموم مردم در رابطه با ماهیت و رسالت اصلی کتابخانه‌های عمومی خواهد بود. چنانچه کتابخانه‌های عمومی در رابطه با وظایف، نقش‌ها و خدماتی که در این نوع از کتابخانه‌ها به مراجعه‌کننده بالقوه و بالفعل به درستی عمل کند و این کار به‌صورت مداوم و همراه با خط‌مشی دقیق همراه باشد، آنگاه می‌توان انتظار داشت که کتابخانه‌های عمومی محلی برای اجتماع عموم مردم، جهت رفع نیازهای اطلاعاتی و پُرکردن اوقات فراغت آن‌ها با تأمین منابع اطلاعاتی از طریق مجموعه‌سازی مناسب بود.

یکی از خبرگان علم اطلاعات و دانش‌شناسی در مصاحبه خود در رابطه با نقش آموزش و شناساندن ماهیت و رسالت کتابخانه‌های عمومی به مراجعه‌کنندگان اظهار داشت که "هدف نهایی سوادآموزی رسیدن به کمال و حرکت است. هدف نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور این است که جامعه‌ای رشد یافته داشته باشیم. یکی از راه‌های تبدیل جامعه به جامعه‌ای متعادل و در حال رشد، مطالعه است؛ مطالعه‌ای هدفمند و مفید؛ این هدف با آمارسازی محقق نخواهد شد. در نتیجه ارتقاء دانش و ایجاد فرهنگ مطالعه در سطح جامعه از اهداف اصلی کتابخانه‌های عمومی می‌باشد".

۳-عدم تمرکز ساختاری و مالی: متمرکز نبودن تهیه منابع برای کتابخانه‌های عمومی یکی از راهبردهای تعیین‌شده در نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور است که در این پژوهش اکثر مصاحبه‌شوندگان به‌طور قطع بدان اشاره کرده بودند. متمرکز نبودن تهیه منابع در کتابخانه‌های عمومی بدین معنی است که از کاربران کتابخانه‌های عمومی و همچنین کتابداران در رابطه با خرید و تهیه منابع نظرخواهی نمی‌شود و انتخاب و تهیه منابع زیر نظر عده‌ای محدود در نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور قرار داده شده است. همین امر باعث شده است بسیاری از منابعی که برای کتابخانه‌های عمومی سطح کشور فرستاده می‌شود، بعد از مدت‌ها مورد استفاده قرار نگرفته و در لیست آمار وجین بدون مخاطب قرار بگیرند. هر چند برای مدتی اندک انتخاب و تهیه منابع به‌صورت محدود در طرح «کتاب من» به روش غیرمتمرکز درآمد، اما غیرمتمرکز بودن انتخاب منابع برای مجموعه‌سازی در کتابخانه‌های عمومی همچنان پابرجاست.

علاوه بر عدم تمرکز در انتخاب و تهیه منابع، متمرکز نبودن تأمین مالی نیز از جمله مشکلات پیش روی کتابخانه‌های عمومی در مجموعه‌سازی منابع بود. بدین معنی که کتابخانه‌های عمومی در تأمین بودجه اتکای بیش از حد به منابع مالی دولت داشته و شاید بتوان گفت تنها مسیر تأمین منابع مالی این نهاد می‌باشد. علاوه بر این جهت جذب بودجه‌های غیردولتی تلاش آنچنانی صورت نگرفته و همین امر باعث شده است که در تأمین منابع برای مجموعه‌سازی بهتر کتابخانه‌های عمومی با مشکلات زیادی روبه‌رو بشوند. نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور به‌عنوان یک سازمان مردم نهاد و نیمه‌دولتی بایستی در جذب مشارکت‌های مالی مردم و سازمان های مردم نهاد و یا اختصاص بودجه بیشتر در سطح ملی برای تأمین منابع کتابخانه‌های عمومی از طریق دولت بیش از پیش تلاش کند.

یکی از مصاحبه‌شوندگان به کمک‌های مالی برخی از شرکت‌ها و سازمان‌ها به کتابخانه‌های عمومی انگلیس در قیاس با کمک‌های مالی به نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور چنین اظهار داشت که "برای نمونه در کشور انگلستان کارخانه‌ها و شرکت‌ها

هر شهر و ایالت به کتابخانه‌های عمومی شهر و ایالت خود کمک مالی می‌کنند و این استقلال مالی سبب تأمین منابع به روز و مناسب برای همه اقشار جامعه هدف خود شده است. اما متاسفانه در ایران تأمین بودجه از طریق دولت می‌باشد و درنتیجه بودجه به سازمان مرکزی تزریق شده و به استان‌ها و شهرهای کشور برای تأمین منابع هیچ بودجه‌ای تخصیص داده نمی‌شود."

بحث و نتیجه‌گیری

کتابخانه‌های عمومی از سوی جوامع خود مکان‌هایی مورد اعتماد هستند، به طوری که اعضای جامعه برای دسترسی به اطلاعات نامحدود و به‌عنوان مکان‌هایی برای مراجعه به آن‌ها به منظور کسب اطلاعات در زمان‌های مورد نیاز می‌توانند به آن‌ها مراجعه کنند. توأم بودن این اعتماد و امکان دسترسی به منابع اطلاعاتی باعث شده است که کتابخانه‌های عمومی در جوامع محلی خود مکان‌هایی با اهمیت تلقی شوند (IFLA Annual Meeting, 2016).

ایجاد شوق و انگیزه در افرادی برای مطالعه، سوای برخی دلایل اجتماعی، تا حدود زیادی از وجود خود کتابخانه بر می‌آید و این رسالتی است که کتابخانه‌های عمومی از بدو پیدایش تاکنون همواره آن را به دوش کشیده‌اند. اینکه کتابخانه‌ای مورد استقبال و کتابخانه-ای موردی بی‌مهری مراجعان قرار می‌گیرد، می‌تواند نشئت گرفته از عوامل بیرونی یا درونی باشد. ضعف مجموعه منابع کتابخانه و به طور کُلی مجموعه‌سازی در کتابخانه‌ها از جمله عواملی است که به مانند ویروسی به بدنه کتابخانه نفوذ کرده و آن را از درون ضعیف و بیمار می‌سازد (Mokhtarpour et al., 2008).

پژوهش‌های مختلفی پیرامون وضعیت کتابخانه‌های عمومی از لحاظ مجموعه‌سازی منابع در داخل کشور انجام شده است که نشان می‌دهد بخش مجموعه‌سازی مهم‌ترین نقش را در بالا بردن سطح علمی کتابخانه داشته و در صورتی که کتابخانه‌ها برای داشتن مجموعه‌ی بهتری تلاش کنند رضایت مراجعه‌کنندگان از کتابخانه بیشتر می‌شود (Fahimifar & Farzin-Yazdi, 2013) و کتابخانه به مهم‌ترین هدف خود یعنی ارضای نیاز علمی مراجعه‌کنندگان خود می‌رسند، اما چنانچه توجهی به نظر کاربران و کتابداران در رابطه با تأمین منابع کتابخانه‌های عمومی نشود و مجموعه‌سازی به‌صورت متمرکز انجام گیرد، همچنین به نیازهای اقشار مختلف جامعه و گروه‌های خاص جمعیتی توجهی نشود و مجموعه‌سازی فاقد خط‌مشی مدون باشد، میزان رضایت و استفاده از این کتابخانه‌ها به حداقل ممکن می‌رسد و کتابخانه‌های عمومی را از تحقق اهداف خود دور می‌سازد (Bigdeli & Farhadian, 2012; Shahmirzadi & Fahimnia, 2008; Nematollahi, 2012; Bigdeli & Zarei, 2012 Rasouli-Azad & Hassan-Khani, 2007; Rahmani et al., 2016).

با توجه به نتایج به‌دست آمده از این پژوهش و براساس الگوی طراحی‌شده، عوامل مختلفی می‌توانند بر مجموعه‌سازی در کتابخانه های عمومی تأثیرگذار باشند که در پنج بُعد و پانزده مؤلفه به‌عنوان ابعاد و مؤلفه‌های مجموعه‌سازی منابع در کتابخانه‌های عمومی استخراج شد که شامل شرایط علی (عامل ساختاری و مدیریتی، فرهنگ و عوامل قومیتی، عوامل مالی)، عوامل زمینه‌ای (فضای حاکم بر ذهنیت سیاست‌گذاران، عامل یکسان‌نگری و خطای هاله‌ای سیاست‌گذاران، مدیریت هزینه)، عوامل مداخله‌گر (نیازهای متخصص، کتابدار و کاربر، تعامل با ناشران و عامل فناوری) و راهبردهای مجموعه‌سازی (انعکاس صدای کاربران و عدالت در تأمین منابع؛ آموزش و عدم تمرکز ساختاری و مالی) بود. نتایج همچنین نشان داد در صورت اجرای اصول متناسب با مجموعه‌سازی در منابع به‌طور کُلی پیامدهای آن عبارتند از رضایت کاربر، کتابدار و مدیران مربوطه، افزایش بهره‌وری سازمان و کسب محبوبیت و شهرت سازمانی خواهد شد.

نتایج پژوهش حاضر از لحاظ عدم توجه به نیازهای کاربران و عدم رضایت آن‌ها با پژوهش Bigdeli & Farhadian (2012) و از لحاظ عدم وجود خط‌مشی مدون مجموعه‌سازی، تأکید بر فراهم آوری منابع به روش متمرکز، عدم نیازسنجی منابع از گروه‌های مختلف سنی، قومی و گروه‌های خاص جمعیتی با پژوهش Shahmirzadi & Fahimnia (2008) همسو بودند.

نتایج پژوهش حاضر همچنین از نظر عدم مطلوبیت روش فراهم‌آوری منابع به‌صورت متمرکز از دیدگاه کتابداران و در اختیار گذاشتن بخشی از بودجه مجوعه‌سازی به کتابخانه با پژوهش Nematollahi (2012) نیز در یک راستا بود. علاوه بر این نتایج این پژوهش از نظر افزایش میزان رضایت کاربران با در اختیار گذاشتن مجموعه‌های متناسب و با کیفیت با نیازهای اطلاعاتی آن‌ها با پژوهش Fahimifar & Farzin-Yazdi (2013) نیز هم‌راستا بود. نتایج این پژوهش علاوه بر این با نتایج پژوهش Rahmani et al. (2015) نیز از لحاظ اهمیت مؤلفه‌های مسائل مربوط به کاربران، فراهم‌آوری (مجموعه‌سازی)، مسائل دسترسی، بودجه و مسائل مالی و ... در خط‌مشی مجموعه‌سازی نیز همسو و در یک راستا بود.

نتایج پژوهش حاضر نیز از لحاظ اهمیت همکاری‌های فناوری و اطلاعاتی کتابخانه‌ها با همدیگر جهت افزایش دسترسی به منابع اطلاعاتی برای کتابخانه با پژوهش Tonta (2001) و از نظر نبود الگوی شفاف و واضح ساختار سازمانی در جهت توسعه گردآوری و مجموعه‌سازی با نتایج پژوهش Fisher (2001) در یک راستا بود. علاوه بر این نتایج این پژوهش از لحاظ اهمیت استفاده تلفیقی از روش‌های متنوع مجموعه‌سازی به‌عنوان راهکار درست در امر مجموعه‌سازی منابع با پژوهش Blake & Schleper (2004) همسو بود.

نتایج این پژوهش همچنین با نتایج پژوهش Kanwal (2006) از لحاظ عدم وجود خط‌مشی مدون و نداشتن آموزش عملی در تهیه چنین سندی در پاکستان برای مجموعه‌سازی منابع در کتابخانه‌ها و همچنین با نتایج پژوهش Walia & Momeni (2011) از نظر اهمیت مجموعه‌سازی به عنوانی یکی از عوامل مدیریت بهتر اطلاعات در کتابخانه‌های عمومی که می‌تواند به کتابداران برای کسب حمایت بهتر از دولت برای کاربران خود کمک کند، همسو بود. در نهایت نتایج این پژوهش با پژوهش Iwhiwhu & Okoro Dudu (2012) که به رابطه مستقیم بین میزان رضایت کاربران از کتابخانه‌های عمومی با تأمین منابع اطلاعاتی و پژوهش Kaur & Walia (2016) که از کمبود منابع متناسب با نیازهای کاربران در تهیه منابع به‌عنوان مشکل اصلی کتابخانه‌های عمومی در افزایش عضویت اشاره کرده‌اند، همسو و در یک راستا بود.

پیشنهادات کاربردی

براساس نتایج به‌دست آمده از این پژوهش پیشنهادات ذیل جهت بهبود مجموعه‌سازی منابع در کتابخانه‌های عمومی کشور ارائه می‌گردد.

۱-رفع تمرکزگرایی در کلیه مراحل مجموعه‌سازی منابع در کتابخانه‌های عمومی کشور و دادن اختیارات بیشتر در انتخاب کتاب به کاربران و کتابداران.

۲- لزوم توجه بیشتر به ویژگی‌های قومیتی، فرهنگی و جغرافیایی کاربران کتابخانه‌های عمومی کشور در امر مجموعه‌سازی.

۳-بررسی نیازهای اطلاعاتی کاربران کتابخانه‌های عمومی کشور به‌صورت مداوم و اعمال و اجرایی کردن نظرات آن‌ها در انتخاب نهایی خرید منابع.

۴-تدوین خط مشی مکتوب مجموعه‌سازی منابع در کتابخانه‌های عمومی با کمک و بهره‌گیری از اساتید و بزرگان رشته علم اطلاعات و دانش‌شناسی.

۵-تقویت هرچه بیشتر ارتباط با ناشران مختلف و استفاده از نظرات آن‌ها در کشف بهتر علایق مردمی در امر مطالعه و کتابخوانی.

۶-لزوم توجه هرچه بیشتر نهاد کتابخانه‌های عمومی در امر آگهی‌رسانی عمومی در رابطه با کارکرد و نقش این کتابخانه‌ها.

۷-لزوم توجه هرچه بیشتر و مداوم به جذب و تأمین اعتبار بودجه از طریق نهادهای دولتی و غیردولتی.

۸-لزوم بهره‌گیری هرچه بیشتر از فناوری‌های نوین اطلاعاتی در تأمین منابع و مجموعه‌سازی کتابخانه‌های عمومی کشور.

تعارض منافع

هیچ‌گونه تعارض منافع از سوی نویسندگان گزارش نشده است.

References

Abazari, Z., & Babalhavaeji, F. (2018). *Collection management.* Organization for Studying and Compiling Humanities Books of Universities (Samt), Institute of Research and Development of Humanities.

Abdulkarim, M. (2010). Improving public libraries in Nigeria. *Daily Trust Weekly.* Retrieved from www.dailytrust.com/weekly/index.php

Aina, L. O. (2004). *Library and information science text for Africa.* Third World Information Services Limited. https://www.scirp.org/reference/referencespapers?referenceid=2233925

Anthony, U., & Ayanlola, A. (2018). Collection development as a panacea for promoting effective use of library resources in academic libraries. *Research Journal of Library and Information Science, 2(4),* 39-52. https://doi.org/10.22259/2637-5915.0204006

Apotiade, J. (2002). *National state and public libraries: Distance learning center.* University of Ibadan. https://www.scirp.org/reference/referencespapers?referenceid=2284048

Aqarebparast, M. (2010). Investigating the factors affecting the improvement of electronic resource collections from the point of view of librarians and university library staff in Isfahan city (*Master's thesis*). University of Isfahan.

Bazargan, A. (2010). *An introduction to quantitative and mixed research methods: Common approaches in behavioral sciences.* Didar Publishing House. https://www.gisoom.com/book/11142442

Bigdeli, Z., & Farhadian, B. (2012). The opinions of Khuzestan public libraries patrons about the appropriateness of the collections with their information needs. *Journal of Social and Human Sciences of Shiraz University, 18(2),* 204-218. http://www.hosseiniehershad.ir/dL/search/default.aspx?Term=26888&Field=0&DTC=50

Bigdeli, Z., & Zareei, A. (2012). Policy issues of collection expansion from the point of view of library managers of universities conducting master's courses in librarianship and information. *National Studies of Librarianship and Information Organization, 53,* 23-34. https://www.magiran.com/paper/citation?ids=1263498

Carpenter, E. J. (1989). Collection development policies based on approval plans. *Library Acquisitions: Practice & Theory, 13(1),* 39-43. https://doi.org/10.1016/0364-6408(89)90072-0

Creswell, J. W. (2010). *Qualitative research method and design: Choosing among five approaches.* (T. Hasanqalipour, A. Elhiari, & M. Berari, Trans.). Negah-e-Danesh. https://revistapsicologia.org/public/formato/cuali2.pdf

Fahimifar, S., & Farzin-Yazdi, M. (2013). Evaluation of users' satisfaction with the collection, building, equipment, librarians, and services of Yazd public libraries. *Information Research and Public Libraries, 20(1),* 113-126.

Fisher, W. (2001). Impact of organizational structure on acquisitions and collection development. *Library Collections, Acquisitions, and Technical Services, 25(4),* 409-419. https://doi.org/10.1080/14649055.2001.10765805

Hariri, N. (2015). *Principles and methods of qualitative research.* Islamic Azad University, Science and Research Unit. https://www.gisoom.com/book/1786834

IFLA Annual Meeting. (2016). *Collection of articles of IFLA public libraries 2016.* (H. Mokhtarimemar, Ed.). Chapar Publishing; Institution of Public Libraries of the Country.

International Federation of Library Associations (IFLA). (1994). *The public library service: IFLA/UNESCO guidelines for development.* Retrieved from http://www.ifla.org/VII/s8/proj/publ97.pdf

Iwhiwhu, B. E., & Okoro Dudu, P. O. (2012). Public library information resources, facilities, and services: User satisfaction with the Edo State Central Library, Benin-City, Nigeria. *Library Philosophy and Practice (e-journal).* Retrieved from http://digitalcommons.unl.edu/libphilprac/747

Kanwal, A. (2006). University libraries in Pakistan and status of collection management policy: Views of library managers. *Library Collections, Acquisitions, and Technical Services, 30(3-4),* 154-161. https://doi.org/10.1080/14649055.2006.10766124

Kaur, M., & Walia, P. K. (2016). Collection development of electronic resources in management libraries of India. *Collection Building, 35(3),* 73-83. https://doi.org/10.1108/CB-04-2016-0007

Mokhtarpour, R., Taghizadeh, A., & Rangzan, K. (2008). Locating public libraries in Ahvaz using geographic information system. *Library and Information Journal, 2(46),* 29-38. https://lis.aqr-libjournal.ir/article_43611.html

Nematollahi, L. (2012). Examining the attitude of librarians of public libraries in Fars province towards the centralized collection method in these libraries (*Master's thesis*). Shiraz University, Faculty of Educational Sciences and Psychology. https://elmnet.ir/doc/10506901-1451

Olarongbe, S. A., Adepoju, O. S., Akanbi-Ademolake, H. B., & Pedro, T. A. (2013). An assessment of information needs and characteristics of Oyo state public library, Nigeria. *Library Philosophy and Practice (e-journal).* Retrieved from http://digitalcommons.unl.edu/libphilprac/978

Opara, U. N. (2008). The public library in contemporary Nigeria: Challenges and the way forward. *IFLA Journal, 34(4),* 349-358. https://doi.org/10.1177/03400335208099270

Popoola, S. O. (2008). Faculty awareness and use of library products and services in Nigeria. *Journal of Library and Information Science, 13(1),* 91-102. https://www.researchgate.net/publication/286097578

Rahmani, S., Abbasi, Z., & Sanatjo, A. (2015). Analyzing the basic components of the policy of collection building and collection management of the information center and central library of Ferdowsi University. *Library and Information Research Journal, 6(1),* 321-340. https://doi.org/10.22067/riis.v6i1.41634

Ranjbar, H., Haqdoost, A. A., Salsali, M., Khoshdel, A., Soleimani, M. A., & Bahrami, N. (2011). Sampling in qualitative research: A guide to getting started. *Scientific Research Journal of the University of Medical Sciences of the Army of the Islamic Republic of Iran, 10(3),* 238-250. https://elmnet.ir/doc/1154740-51801

Rasouli Azad, M. R., & Hasan Khani, Z. (2007). Investigating the collection of specialized libraries of research institutes in Tehran. *Scientific Quarterly (Library and Information*

Sciences and Information Technology), 1(1), 55-66. https://journals.iau.ir/article_520774.html

Reitz, J. M. (2014). *Online dictionary for library and information science.* Retrieved from http://www.ABC-CLIO

Shahmirzadi, T., & Fahimnia, F. (2008). The state of provision and collection of public libraries in the country. *Book Quarterly, 20(1),* 111-136. https://ensani.ir/file/download/article/20120329124451-2152-367.pdf

Tonta, Y. (2001). Collection development of electronic information resources in Turkish university libraries. *Library Collections, Acquisitions, and Technical Services, 25(3),* 291-298. Retrieved from https://doi.org/10.1016/S1464-9055(01)00187-7

Walia, P. K., & Momeni, E. (2011). Collection development in public libraries of Tehran. *Collection Building, 30(4),* 160-166. https://doi.org/10.1108/01604951111181128

Zavareghi, R. (2006). The future public library. *Book Quarterly, 17(67),* 149-153. https://nastinfo.nlai.ir/article_518.html?lang=en

Copyrights

© 2024, by the authors. Licensee SCU, Ahvaz, Iran. This article is an open-access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)